

ELS FACTORS DE LA LOCALITZACIÓ GEOGRÀFICA DE LES COLÒNIES

Joan M.ª Serra i Sala

En el període de temps que comprèn des de l'any 1840 a l'any 1860, època en què es produeix la industrialització del nostre país, es van instal·lar una colla de fàbriques a les vores dels corrents fluvials per aprofitar-ne la força de l'aigua per produir energia amb la qual poder moure els telers mecànics de filar o teixir; eren les conegudes amb el nom de "fàbriques de riu". En un període posterior es va començar a generalitzar l'establiment de colònies industrials aprofitant-se als avantatges que atorgava la llei del 3 de juny de 1868 per a l'establiment d'edificacions industrials en llocs allunyats de pobles, viles o ciutats. En aquests nous establiments industrials també es va mirar d'aprofitar la força motriu de l'aigua com a factor d'estalvi d'energia.

La manca d'aigua, o d'accés a l'aigua, va fer transformar el mapa industrial de Catalunya ja que les contrades o poblacions que tenien problemes en aquest aspecte van trobar-se en un desavantatge evident a l'hora d'encarar la modernització de la seva indústria tèxtil. El cas potser més clar del que diem fou la comarca de l'Anoia, on els problemes de l'aigua ja es feien notar als segles XVII i XVIII en la seva indústria artesanal de la llana. El Gremi de Paraires d'Igualada va arribar a construir-se un molí draper a la Torre de Claramunt perquè l'aigua del riu Anoia era totalment insuficient; al segle XVIII els fabricants d'Igualada van haver d'edificar més molins drapers entre Carme i la Torre de Claramunt. Al segle XIX, però, els cabals d'aigua d'aquesta zona de l'Anoia ja van resultar insuficients per a reconvertir l'utilitat manual al mecànic i la decadència d'Igualada va ser notable a partir de mitjan segle XIX. Problemes

semblants es van repetir a la ciutat de Vic on, a finals del segle XVIII, ja s'hi aportés les aigües del riu Ter; als anys 1816, 1841 i 1847 es van renovar els projectes, però el canal no hi fou construït, amb la conseqüència que l'eix industrial de l'Osona es traslladà a Manlleu, Roda de Ter i Torelló, poblacions situades a la vora del riu Ter. La manca d'aigua també va ser la causa de la davallada de la manufactura tèxtil a comarques com l'Alt Penedès, el Moianès i el Lluçanès. Tanmateix, el factor "aigua" no va ser pas l'únic condicionant en la localització geogràfica de les colònies industrials; per adonar-nos d'aquest fet només cal fer una repassada a les característiques de la xarxa fluvial catalana.

Les condicions de cabal fluvial i de regularitat d'aportació d'aigües són força superiors en la conca vessant de l'Ebre respecte a la conca mediterrània. El volum de cabdal és un punt importantíssim a l'hora d'aconseguir una energia de l'aigua del riu; a part d'això, la regularitat d'aquest cabdal evita que s'hagi de recórrer a energies suplementàries en cas d'estiatge. La capçalera dels rius que aboquen les seves aigües a l'Ebre està situada en llocs més elevats, la qual cosa permet regular més el seu cabdal gràcies a la fossa de les neus i bona part del seu recorregut, o del recorregut dels seus afluents, es troba en contrades de pluviositat força elevada —la qual cosa els dona cabdal relatiu més gran— i una evaporació menor que la que tenen els rius que aboquen les seves aigües a la Mediterrània. Això significa que, a més l'estiatge estival dels rius mediterranis es més intens que el dels rius de la conca de l'Ebre. En tot cas, la minva de cabdal que pertexen els rius de la conca de l'Ebre al mig de

l'hivern degut al fet que les precipitacions de les seves capçaleres són únicament sòlides no és mai tan acusada com l'estiatge estiuenc dels rius mediterranis. A part de totes aquestes qüestions, cal afegir-hi els efectes de les tempestes de tardor, molt més acusats en els rius mediterranis. Aquestes tempestes són les que donen lloc a crescudes molt ràpides i sobtades, amb efectes sovint desastrosos sobre els establiments industrials situats a les seves ribes. L'índex d'irregularitat (quantitat de vegades que el cabdal màxim supera el mínim) és de 4'9 pel Ter a Girona de 7'2 pel Llobregat a St. Vicenç de Castellet i de 5'8 pel Fluvià a Olot. Adonem-nos que això significa que l'any que el Llobregat porta més aigua, baixa 7 vegades més gros que l'any que en porta menys. Malgrat tots aquests inconvenients només donant un cop d'ull a un mapa de distribució de colònies industrials, ens adonem que aquestes no es van pas situar a les ribes dels rius que, mirant-ho estrictament des d'un punt de vista físic, els podien oferir més avantatges per a l'aprofitament de l'aigua com a força motriu de les seves màquines.

Cabals dels principals rius de Catalunya

Riu	Estació d'aforament	Cabdal en m ³ /s.
Segre	Lleida	90'3
Noguera Pallaresa	Tremp	39
Noguera Ribagorçana	Santa Anna	31'3
Ter	Pals	29'4
Llobregat	Martorell	22'5

Nombre de colònies per corrent fluvial

	Colònies Percentatge	
Riu Llobregat	26	32'1
Riu Ter	20	24'3
Riu Cardener	12	14'9
Riu Freser	8	9'9
Canal de Pinyana	3	3'7
Riera de Calders	3	3'7
Canal Industrial del Ter	2	2'5
Riu Brugent	2	2'5
Altres rius, rieres o sèquies	5	6'1

EL 98% de les colònies es van instal·lar a les vores de rius de règim nivopluvial, amb els inconvenients de crecudes i estiutges; o bé en rieres de règim pluvial en les quals la irregularitat del cabdal és encara molt més gran; o també en sèquies o canals que, malgrat tenir l'avantatge d'oferir una aportació regular d'aigua, tenen un cabdal reduït.

Així, doncs, a més del factor "aigua" cal tenir en compte altres factors a l'hora d'esbrinar per què les colònies industrials es van situar an un lloc i no en un altre. Aquests altres factors són l'aprofitament d'antigues instal·lacions industrials, l'accessibilitat des de Barcelona i el poblament.

a) Aprofitament d'antigues instal·lacions industrials

En la toponímia de les colònies ja trobem diversos noms indicatius d'una antiga ocupació industrial: el Molí (Balsareny), el Molí Nou (Campdevànol), els Polvorers (Manresa), la Farga de Rocafiguera (Les Llosses), la Farga (Les Planes d'Hòstoles). Això no és pas estrany ja que, al llarg de l'Edat Moderna, ja anaven ocupant les vores dels nostres rius tot d'indústries artesanals les quals se servien de l'energia higràulica per al seu funcionament o bé feien servir l'aigua en alguna part del seu procés industrial. Així, doncs, les rescloses i canals utilitzats per al funcionament de molins de farina, oli, paper o pólvora; o bé fargues d'aram i ferro, o adoberies, van servir com a base de la instal·lació de les rescloses i canals de les colònies. L'aigua que, durant l'Edat Moderna, havia servit per donar energia a un conjunt divers d'instal·lacions artesanals, es reconverirà durant la segona meitat del segle XIX per a donar força únicament a establiments dedicats al filat i teixit del cotó. Tota aquesta base d'instal·lacions industrials de l'Edat Mo-

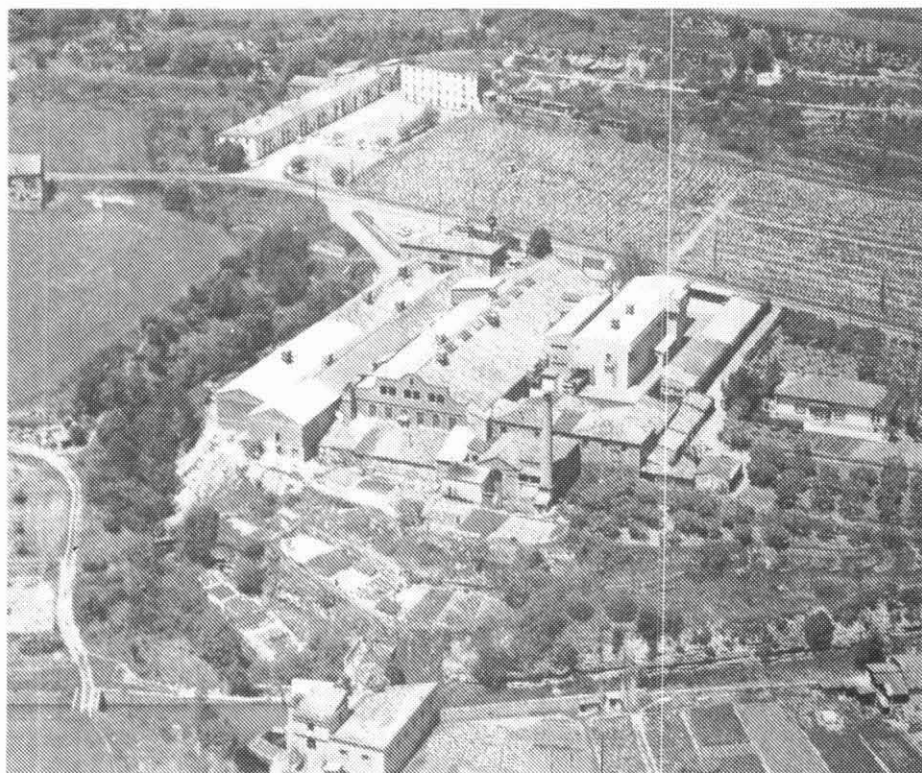
derna era molt més abundosa als rius del vessant mediterrani que no pas de la conca de l'Ebre, especialment a les ribes del Llobregat, el Ter, l'Anoia, el Cardener, el Freser i el Fluvià. Però això no ho explica pas tot, ni de bon tros; únicament ens indica l'existència d'una tradició artesanal i prou.

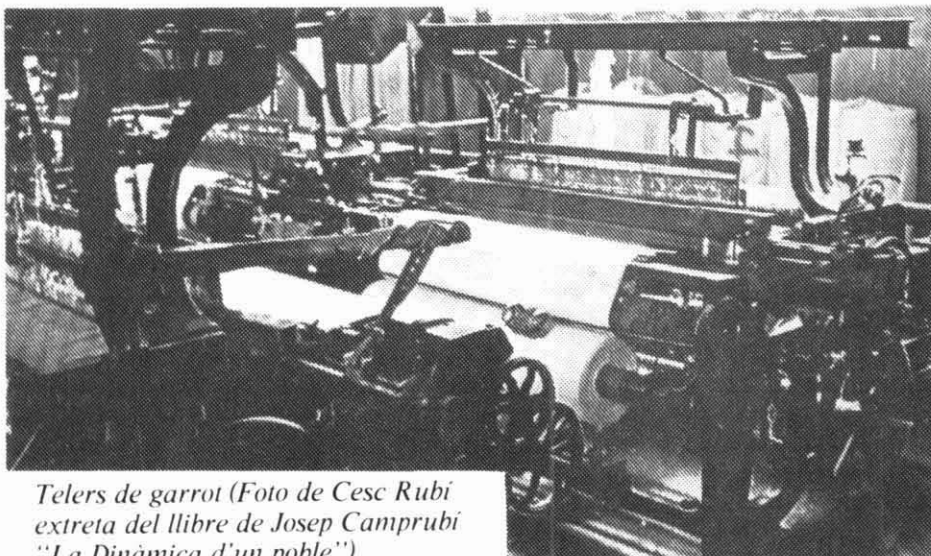
b) L'accessibilitat des de Barcelona

El centre indiscutible de la industrialització de Catalunya, tant per la seva importància demogràfica i econòmica com pel seu port, va ser la ciutat de Barcelona i, a partir d'aquest centre, cal tenir en compte les diferents condicions d'accessibilitat del país. Des d'aquest punt de vista podem entendre la precaució, per exemple, dels industrials de Manresa pe millorar les comunicacions amb Barcelona, amb idees tan extraordinàries com la de fer navegable el riu Llobregat des de Manresa fins a Barcelona. Aquesta idea no va arribar a fer-se realitat però, en canvi, el ferrocarril va millorar d'una forma notable les comunicacions amb la capital. A través del ferrocarril ja era més fàcil feu arribar la matèria primera —el cotó— a les fàbriques un xic allunyades de Barcelona i reexpedir-la-hi un cop filat o teixit el cotó. No és casual, doncs, la coincidència que trobem entre les dates de fundació de la majoria de les colònies (darrer quart del segle XIX) i

l'extensió de la xarxa ferroviària catalana. Per la banda del Llobregat, tenim que a l'any 1859 el ferrocarril de via estreta Manresa-Olvan. A la conca del Ter trobem que el tren va arribar a Vic a l'any 1876 i a Ripoll i Sant Joan de les Abadesses a l'any 1880. Finalment, per la vall d'Hòstoles, al 1895 el ferrocarril arribà a Amer i el 1911 a Olot. Paral·lelament el ferrocarril es va desenvolupar la xarxa de carreteres per poder, d'aquesta manera, acabar de transportar el cotó des de la colònia fins a l'estació de tren, encara que eren nombroses les colònies que comptaven amb baixador de tren propi. Aquestes noves comunicacions col·locaven la producció tèxtil de les conques del Llobregat i del Ter a poques hores del centre industrial de Barcelona. La importància d'aquest nou mitjà de transport ens el fa palès la ciutat d'Igualada, on la manca d'una línia ferroviària que li permetés transportar carbó a un preu econòmic des del port de Barcelona no va permetre ni tan sols suplir la manca d'aigua per la força del vapor, com a Terrassa i Sabadell. El transport del carbó amb carros es va mostrar totalment impotent per fer front a les exigències d'energia de la nova indústria. Les conques dels rius Llo-

Vista aèria de la Colònia "El Cortès" (Callús-Bages). Foto extreta del llibre de Josep Camprubi "La Dinàmica d'un poble"

Telers de garrot (Foto de Cesc Rubí
extreta del llibre de Josep Camprubi
"La Dinàmica d'un poble")

bregat i Ter, proveïdes d'aquest mitjà de transport molt superior als tradicionals carreters o traginers, van esdevenir llocs adequats per a la instal·lació de colònies industrials. Fins i tot veiem aparèixer colònies al llunyà municipi d'Alguaire, on s'instal·la la colònia de la Mata de Pinyana entre els anys 1899-1901.

c) El poblament

Un dels aspectes que s'ha comentat sovint sobre les causes que van impulsar a la instal·lació de colònies industrials ha estat la necessitat dels empresaris de trobar una mà d'obra més dòcil i barata que la de les ciutats com Barcelona, Mataró o Manresa. Des d'aquest punt de vista és innegable que la ideologia tradicionalista que predominava entre la pagesia feia dels camperols una força de treball més dòcil que els obrers de ciutat. La mà d'obra pagesa es conformava a subsistir amb uns sous baixos perquè en els llocs on la població disseminada pagesa era nombrosa, les noies de les cases de pagès podien anar a treballar cada dia a peu fins a la fàbrica, o bé passar-hi la setmana. El sou de la noia era un complement, no pas l'únic mitjà de subsistència del qual depenqués tota la família. A les colònies industrials també hi anava a viure gent del camp que subsistien en unes condicions de vida molt precàries a contrades on hi havia un sobrepoblament, com era el cas del Solsonès, el Ripollès, l'Alt Urgell, la Garrotxa, el Cabrerès i les terres de l'Alt Berguedà i l'Alt Bages. Per a aquesta gent passar del medi agrícola al medi tancat de la colònia significava un momentani millorament en les condicions de subsistència a canvi, però, de quedar tancats en un

lloc on depenien, en tot i per tot, de l'amo. Les conques dels rius Llobregat i Ter van fer de receptores d'aquest cabdal humà que baixava de les zones més altes del país per tancar-se en uns establiments industrials a les vores dels rius. En aquestes contrades hi hagué, a més, hissendats rurals, com els Palà, els Bonmatí o el marquès de Palmerola que, en adornar-se de les possibilitats de negoci que representava la indústria del cotó, construir naus industrials als seus terrenys a la vora del riu per arrendar-les a industrials de la ciutat o bé es van associar amb fabricants per continuant-ne l'exploració agrícola.

Segons la llei de l'11 de juliol de 1866, sobre el foment de la població rural, s'establí una completa exempció de contribucions durant 15 anys en el cas que els edificis fossin construïts entre 2 i 4 Kms. de distància al poble més proper, de 20 anys si estaven situats entre 4 i 7 kms. de distància i de 25 anys quan la superava els 7 Kms. Malgrat això les colònies industrials no es van pas situar en llocs gaire apartats de centres urbans perquè això hauria encarrit molt els transports des dels centres de producció als centres de consum, d'acabat o de reexportació a través del ferrocarril. En alguns casos les colònies van aprofitar per al seu establiment veïnats de cases de pagès disseminades, aquest és el cas de Cal Malçal, el Guix o els Bassacs; o bé es van situar pràcticament enganxades a poblacions, com en el cas de les colònies Pernau, Molí Nou i L'Herand, tocant a Campdevàrol, o la Colònia Recolons, tocant a Ribes de Fresser. Entre Berga i Manresa es comptaven 18 colònies al peu del Llobregat; entre Manlleu i Ripoll hi havia 14 colònies, és a dir, una den-

siat d'una colònia cada dos quilòmetres. De fet, els centres urbans com Manresa, Manlleu o Berga eren els llocs d'on procedien els fabricants que instal·laren moltes d'aquestes colònies (el Rosal, de Berga; els Pons, Vidal, Jorba, Borràs i Burés, de Manresa); tota aquesta xarxa de negociants i fabricants disposats a invertir els seus diners en la indústria tèxtil era ben present en aquestes ciutats; en canvi mancava totalment en ciutats com Lleida, o Tortosa, o bé tenia altres orientacions comercials, com passava a les ciutats de Reus o Figueres. És possible que si a Lleida per exemple, hagués existit aquesta classe social emprenedora abocada al tèxtil, els abundosos capdals del Segre i les dues Nogueres s'haurien aprofitat d'una manera ben diferent.

Com a resum hem de concloure, doncs, que no hi hagué un sol factor que intervingués en la localització geogràfica de les colònies industrials damunt el mapa de Catalunya sinó que —com tot procés històric— va ser la suma de diversos condicionaments.

En primer lloc, aigua en quantitat suficient; en segon lloc, unes bones comunicacions —el ferrocarril— amb Barcelona; en tercer lloc una mà d'obra abundosa i barata, d'ideologia tradicionalista, expulsada de la terra per sobrepoblament o bé amb una economia agrícola insuficient; i en quart lloc, una classe social burgesa formada per comerciants manufacturadors i industrials disposats a invertir els seus cabals en la indústria cotonera. La manca d'una d'aquestes quatre condicions, només una de les quals —l'aigua— és física, va fer que en un lloc determinat no s'hi instal·lessin colònies industrials o bé hi fossin casos excepcionals, tal com ens ho demostren les comarques del Baix Llobregat, la Garrotxa, l'Anoia o l'Alt Penedès.

BIBLIOGRAFIA

- Albareda, J. "La industrialització a la Plana de Vic" Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic, 1981.
- Comas/Ferrer/Serra: Audiovisual "Les colònies industrials" Guia didàctica, ICE de la UAB.
- Terradas, I. "Les colònies industrials" Ed. Laia, Col. Les Eines, 49; Barcelona, 1979.
- Torras, J.M. "La revolució industrial a la comarca d'Anoia" Rafael Dalmau, editor; Col. Episodis de la Història 232-233, Barcelona 1979.